
Ženy z rodu Přemyslovců

Jan Bauer

Pozvání do dávné české historie

Přijměte, prosím, mé pozvání do dávné české historie, kdy se teprve formovaly základy českého státu, rozlohou původně snad nepatrného knížectví kmene Čechů, které se nacházelo kolem Vltavy v nejbližším okolí dnešní Prahy. Postupně se rozrůstalo, jak Čechové získávali kontrolu nad územím kotliny, podle nich později nazývané Českou, dobývali pod své panství Moravu a přilehlé země, až se jejich knížectví nakonec stalo královstvím a jeho vládcí patřili k nejmocnějším panovníkům střední Evropy.

Zpočátku knížecí a později královský rod, který Čechům vládnul, nazýváme Přemyslovci. Ačkoliv nám jeho jméno zní starobyle, ve skutečnosti ho tak pokřtili až obrozenečtí dějepisci 19. století. Ve starých kronikách se o Přemyslovcích nic nepraví, pouze v nich čteme o knížatech a kráľích Čech a jejich příbuzných. Nejstarší česká panovnická dynastie byla původně beze jména. Ale tak jako se od bájného Piasta odvozovala polská dynastie Piastovců, od Arpáda, který přivedl Maďary do střední Evropy, dynastie Arpádovců či od Rurika ruská dynastie Rurikovců, dal českému panovnickému rodu jméno legendární Přemysl Oráč, jenž se oženil s kněžnou a věštkyňou Libuší. Co na tom, že je to postava, podobně jako Piast, nepochybně z gruntu vymyšlená. Vždyť prvním historicky spolehlivě doloženým Přemyslovcem je až první pokřtěný kníže Čechů Bořivoj. Právě on postavil na Levém Hradci první křesťanský kostelík, návrší pozdějšího Pražského hradu obehnal valy a palisádami a byl také dědečkem svatého Václava, zemského patrona a ochránitele české královské koruny, aniž ho sám kdy spatřil. Měli bychom tedy spíše mluvit o Bo-

řivojovcích, ale jméno Přemyslovců bylo všeobecně přijato a nemá smysl s tím polemizovat poukazováním na pohádkovost oráče Přemysla povoláného od pluhu na vladařský stolec. Vždyť tradice jeho údajně selské mošny z lýčí a jeho střevíců ze stejného přírodního materiálu byla Karlem IV., jenž byl po matce poloviční Přemyslovec, zahrnuta do českého korunovačního ceremoniálu. Sám Otec vlasti tím nepochybně navazoval na tradice ještě mnohem starší, jejichž vzniku se už zřejmě spolehlivě nedopátráme.

Chlubit se selskými předky bylo ostatně ve středověku do určité míry módní. Zvláště oráči jako by byli předurčení být znamenitými předky knížat a králů. Zřejmě nikoliv náhodou bývala orba celá dlouhá staletí považována za významnou činnost hodnou i mocného panovníka. Dokonce to platilo ještě koncem 18. a na počátku 19. století. Zabrousíme-li jen do našich dějin, dozvíme se například, že sám císař Josef II. při své návštěvě Moravy vyoral jednu brázdou na poli u Slavíkovice a ruský car Alexandr I., jeden z vítězů nad Napoleonem, se zase ukázkově chopil pluhu v jihočeském Hosíně. Oba tak zřejmě chtěli předvést jak svoji manuální zručnost, tak i úctu k práci zemědělců, v níž bylo obdělávání půdy tou nejdůležitější činností.

Přemyslovců u nás vládli až do 4. srpna 1306, kdy byl v Olomouci zavražděn jejich poslední mužský představitel, teprve sedmnáctiletý český král Václav III. Na jejich tradici pak navázaly v ženské větvi rodu Václavovy sestry Anna, manželka Jindřicha Korutanského, a později především Eliška, která se provdala za Jana Lucemburského a porodila nejslavnějšího českého panovníka, už zmíněného císaře a krále Karla IV.

Jenže Přemyslovnyn, o nichž vypravuje tato kniha, zdaleka jen nerodily zdatné a šikovné syny, příští vládce, ale také samy spolurozhodovaly o osudech této země a mnohdy šly svým sebeobětováním a křesťanskou mravností příkladem ostatním – jako třeba svatá Anežka Česká, dcera krále Přemysla Otakara I. Ostatně už Bořivojova manželka a vlastně skutečná pramáti Přemyslovců svatá Ludmila je příkladem jak energické panovnice, tak i nadmíru upřímně zbožné křesťanky v podmínkách ještě zpola pohanských Čech. A půjdeme-li do ještě vzdálenější minulosti, najdeme bájnou pramáti rodu Libuši, která prý českému kmeni sama vládla. Však o ní náš nejstarší kronikář Kosmas píše, že „byla mezi ženami přímo jedinečnou ženou, v úvaze prozřetelná, v řeči rázná, tělem cudná, v mravech ušlechtilá, nikomu nezadala v rozhodování při lidu, ke každému byla vlídná, ba spíše líbezná, ženského pohlaví ozdoba a sláva, dávajíc rozkazy prozřetelně,

jako by byla mužem...“ Pozoruhodně mnoho chvály pro ženu od kronikáře, který leckdy ani neuznal za vhodné zmínit jména knížecích dcer. Proto právě Libuší, byť ve skutečnosti patrně, jak si dále ukážeme, nikdy neexistovala, začneme naše vypravování o ženách, matkách, manželkách, sestřích a dcerách Přemyslova rodu. Pokusíme se konfrontovat staré pověsti se skutečnou historií a nahlédnout do propasti uplynulého času...

LIBUŠE: BÁJNÁ PRAMÁTI RODU

V úvodu zmíněný kronikář Kosmas nás poučuje, že po smrti praotce Čecha „povstal jeden muž, jménem Krok... za svého věku naprosto dokonalý, bohatý statky pozemskými a v svých úsudcích rozvážný a důmyslný... Tento znamenitý muž neměl mužské potomky, zplodil však tři dcery, jimž příroda udělila nemenší poklad moudrosti, nežli jaké dává mužům...“

Jak si jistě pamatujete z četby Jiráskových Starých pověstí českých, tyto skvělé dívky se jmenovaly Kazi, Teta či také Tetka a Libuše. První z nich se vyznala v léčivých bylinách, druhá v uctívání pohanských bůžků a třetí byla znamenitou věstkyní. Navíc je jí připisováno založení Prahy, o níž prý prorokovala, jak praví Kosmas, že svou „pověstí nebes se dotkne“.

„A poněvadž lidu pravdivě předpovídala mnoho budoucích věcí“, opět citujeme Kosmase, Čechové ji po Krokově smrti ustanovili jeho nástupkyní a soudkyní. Zprvu byli všichni s její vládou spokojeni, až do chvíle, kdy „vznikl mezi dvěma obyvateli, kteří vynikali bohatstvím a rodem... nemalý spor o mez sousedních polí“. Kosmas neznal tyto dva rozhádané venkovské furianty jménem, zato další z kronikářů Václav Hájek z Libočan, jehož Kronika česká spatřila světlo světa v roce 1543, už ano. Spor podle něho spolu vedli jistý Rohoň, syn Kalův, a Milovec, syn Přeslavův. Dotyčná sporná mez prý ležela někde v místech dnešního dostihového závodiště v Chuchli. Oproti tomu Rukopis zelenohorský, geniální padělek obrozeneckého bás-

níka Václava Hanky z počátku 19. století, který inspiroval Wenzigovo libreto ke Smetanově opeře Libuše, oba rozhádané sedláky pojmenoval Chruďoš a Štáhlav.

Ponechme však jejich jména stranou, podstatné je, co z tohoto sporu o meze vzešlo a jak se zachovala kněžna Libuše. Kosmas, který ji zprvu zahrnuje slovy obdivu a chvály, má kupodivu najednou vůči jejímu chování nemalé výhrady. Píše, že když přijala oba furianty, aby je rozsoudila, hověla prý si, „jak si rozpustile vedou rozmařilé ženy, když nemají muže, kterého by se bály, měkce ležíc na vysoko nastlaných vyšívaných poduškách a o loket se opírajíc jako při porodu“. Její chování a ještě více rozsudek stranící jednomu z nich vyvolaly hněv toho druhého, který v rozčilení zvolal: „Tof křivda mužům nesnesitelná! Žena dřavá se obírá mužskými soudy v lstivé mysli! Víme zajisté, že žena, ať stojící, či na stolci sedící, málo má rozumu; oč ho má ještě méně, když na poduškách leží? Tehdy opravdu se hodí spíše k tomu, aby se poznala s mužem, nežli aby bojovníkům vynášela nálezy. Vždyť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum. Lépe by bylo mužům umřítí než to trpětí. Nás jediné opustila příroda k hanbě všem národům a kmenům, že nemáme správce ani mužskou vládu a že na nás doléhají ženská práva.“

Důsledek jeho rozhořčení dobře známe. Libuše poslala posly do Stadic v severních Čechách pro oráče Přemysla, za něhož se provdala a s nímž pak založila dynastii Přemyslovců. Jenže je to opravdu jenom pověst? Nemá nějaké reálné jádro? Vždyť přece existovalo hradiště, které neslo její jméno, a dodnes ho nese blízká ves u Kladna!

Pátrání po Libušině

Ano, Libušín leží, stejně jako další starobylá hradiště Budeč a Levý Hradec, severozápadně od Prahy v oblasti považované historiky za původní území kmene Čechů. Na první pohled nás možná ostroh nad Libušínským a Svatojiřským potokem trochu zklame. Gotický kostel zasvěcený svatému Jiří v ničem nepřipomíná někdejší sídlo bájně kněžny. Už jeden ze zakladatelů moderní české archeologie Josef Ladislav Pič zde chtěl hledat Libušinu mo-

hyly. Pozdější výzkum však ukázal, že se jednalo jen o skládku z 15. až 16. století.

Přečtěme si, co nám o Libuši a jejím hradě prozrazuje starý Kosmas: „Třetí, věkem nejmladší, ale moudrostí nejstarší, nazývala se Libuše; ta vystavěla hrad tehdy nejmocnější u lesa, jenž táhne se ke vsi Zbečnu, a podle svého jména jej nazvala Libušín...“ A právě z Libušína podle Kosmase vyslala Libuše zmíněné poselstvo do Stadic za Přemyslem Oráčem a zde také věštila budoucí slávu Prahy. Kronikář Libušín lokalizoval do hustých lesů táhnoucích se tehdy až k Berounce, kde v jeho době stával knížecí dvůr Zbečno. Určitě nemohlo jít o od Libušína nepříliš vzdálené Smečno, obec, která se původně jmenovala Dolní Smečen a dnešní název má teprve od roku 1882. O více než čtyři století po Kosmasovi však už Václav Hájek neměl ani ponětí, kde Libušín hrad stával, a podle jména ho spojil hned se dvěma místy. Žádné z nich se však nepřekrývalo s naším Libušínem. Tak do roku 710 zařazuje následující událost:

„Toho času z ponuknutí duchuov věštích, také s jistým vědomím a povolením i radou svých sester, Libuše pojavši svých deset panen a mnoho lidu robotného k východu slunce se s nimi obrátila a na místo jedno široké tu, kdež Cidlina v Labe vchází, přibravši se, s koně svého sšedši do hustých lesuov vešla a tu zastavivši se, prstem ukázala místo, na kterémž hned té hodiny hrad a město založiti rozkázala; a ohradu hradovou vysokými a širokými valy osypati poručivši, dne dvanáctého odjela... měsíce osmého, když se dílo vykonalo, Libuši to oznámili, kteráž v hrad nový uvázavši se, dobrú a plnú čeledi jej osadila a od svého jména dala jemu jméno Libec, a město aby Libice sloulo, rozkázala...“

Hájek tím samozřejmě míní pozdější slavníkovské hradiště Libici nad Cidlinou, které ovšem nemá s bájnou Libuši nic společného. Nadměrnou fantazií obdařený kronikář však přisoudil Libuši i obec Libčice nad Vltavou na sever od Prahy a tentokrát do roku 717 umístil následující příběh:

„Téhož léta služebnice Libušiny rozličně svú kratochvíl při lovení zvěři provozovaly, s lučičti a střelami po hustých lesích chodíce jeleny střílely. Vtom dne jednoho náhodou na jeden vysoký a příkrý vrch vešly, kterýž se jím zalíbil, i žádaly jsou kněžny Libuše, aby dala na něm hrad pevný z srubuov hlinou oblepených postavití. Kteráž spatřivše místo na žádost jích tak učiniti rozkázala a ony pro milost, kterouž měly k své paní, daly od jejího

jména jméno hradu Liběhrad. A ves, kteráž toho času při témž hradu u řeky založena byla, též od Libuše Libčice nazvána byla...“

Hájkova nejistota při lokalizaci bájného Libušína svědčí o tom, že v jeho době už zřejmě nebylo po někdejších Libušíně u Kladna ani památky. Ještě v době krále Přemysla Otakara II. jsou však připomínány hned dva Libušíny. Podle archeologa Zdeňka Váni jde zřejmě o vesnici v podhradí a pak také o malou osadu v samotném vnitřním areálu hradiště obklopující někdy v té době založený hřbitovní kostel sv. Jiří. Ale už kronikář z doby Karla IV. Příbík Pulkava se o Libušíně nezmiňuje a stěhuje bájnou Libuši rovnou na Vyšehrad.

A tak Libušín vlastně znovu objevil až v první polovině 19. století rytíř Matyáš Kalina z Jäthensteina, jinak nadšený vlastenec a jeden z průkopníků české archeologie. Výnosná advokátní praxe mu dovolovala věnovat se jako romantickému koníčku prehistorickému výzkumu. V roce 1835 zkoumal také ostrožnu někdejšího Libušína a narazil tady na kamennou hradbu, zřejmě část vnějšího opevnění, kterou označil za pohanské obětiště.

Od doby rytíře Matyáše Kaliny bylo libušínské hradiště mnohokrát zkoumáno, naposled v letech 1970 až 1971 archeologickým týmem vedeným již zmíněným Zdeňkem Váňou. Podle jeho závěrů zde mezi koncem 9. a přelomem 10. a 11. století stávalo nevelké správní hradiště, jehož vnitřní plocha měřila pouhých 2,63 hektaru.

Ještě předcházející výzkum akademika Jaroslava Böhma odkryl libušínskou hradbu s lícovanou opukovou zdí budovanou na suchu, typickou pro česká hradiště uvedené doby. Malou senzací byly objevy primitivních výtvarných projevů. Na osmnácti kamenech tří opěrných zdí našli badatelé neumělé rytiny koní a jezdců. Publicista Josef Sadílek je v knize Kosmovy pověsti ve světle dobových pramenů považuje za důkaz, že se na Libušíně dokonce čarovalo. Změti čar obklopující postavy koní a jezdců by měly být dokladem ještě pohanských magických obřadů. Zřejmě nikoliv náhodou mají v češtině slova čarování a čára stejný základ. Že by někdo chtěl těmito rytinami očarovat třeba nepřátelské jízdní vojsko nebo naopak si přičarovat ozbrojenou pomoc?

Ostatně nebyl by to jediný důkaz dávné magie. Archeologové totiž zjistili, že hradišti z konce 9. století předcházela osada z 6. a 7. století. A ve vrstvách odpovídajících této osadě našli badatelé kromě běžné slovanské keramiky také předmět, s nímž si dost dobře nevěděli rady. Nakonec usoudili, že se jedná o kultovní kalendář, patrně vůbec nejstarší kalendář v českém

prostředí vůbec. Jde o hliněný kotouč zlomený vpůli, po jehož obvodu se nachází 31 vpichů, odpovídajících počtu dní v měsíci. Další vpichy míří ve třech od sebe různě vzdálených řadách od okraje do středu a je jich celkem 12. To znamená, že odpovídají počtu měsíců v roce. Třemi řadami je rok rozdělen na tři období s různým počtem měsíců – 3, 5, 4, přičemž třetí měsíc odpovídá době setí obilí, osmý době sklizně a konečně dvanáctý zimnímu slunovratu. Když se do jednotlivých jamek vždy na konci měsíce vkládaly oblázky, mohl kotouč fungovat jako kalendář. V jeho středu byla patrně zabodnuta tyč, podle jejíhož stínu měřili naši předkové den, který samozřejmě podle ročního období trval různě dlouhou dobu.

Možná se ale vědci ve svých vývodech pletou a onen tajemný hliněný kotouč s údajným solárně-lunárním symbolem sloužil k něčemu úplně jinému. Kdo ví? Jejich úvahy každopádně nepostrádají logiku a zdá se, že v legendárním sídle moudré kněžny-věštkyně opravdu našli nejstarší český časoměr.

Libuše, nebo spíše Luboš?

Vraťme se ještě k datování libušinského hradiště. Archeolog Zdeněk Váňa klade suggestivní otázku: „Jestliže nyní víme, že hradiště není starobylé, jak soudil Kosmas, a že je mu na druhé straně časově příliš vzdálené, aby o jeho skutečné úloze mohl mít spolehlivé zprávy, ... co mohlo dát podnět ke vzniku pověsti o Libuši a jejím hradě Libušíně?“

V této souvislosti je zajímavé, že Kristián, který psal svou legendu Život a umučení svatého Václava a jeho báby svatě Ludmily o více než století dříve než Kosmas Kroniku českou, vůbec neznal Libuši jménem. O Čechích vypravuje, že „když byli postiženi zhoubným morem, obrátili se, jak pověst vypravuje, k nějaké hadačce se žádostí o dobrou radu a věštecký výrok. A když jej obdrželi, založili hrad a dali mu jméno Praha. Potom nalezše nějakého velmi prozíravého a důmyslného muže, jenž se jenom orbou zabýval, jménem Přemysla, ustanovili si ho podle výroku hadaččina knížetem neb vladařem, davše mu za manželku svrchu řečenou pannu hadačku...“

Vida, Kristián sice znal Přemysla, ale o Libuši se zmiňuje jen jako o „nějaké hadačce“. Proč? A odkud se vlastně kněžna Libuše vzala? Zatímco profesor Zdeněk Nejedlý viděl v jejím panování zasutou vzpomínku na někdejší matriarchát, tedy vládu žen-matek, Vladimír Karbusický se ve své knize Nejstarší pověsti české domnívá, že Kosmas vytvořil Libušinu postavu podle své současnice markraběnky Matyldy Toskánské, pyšné, energické panovnice, která ve svém sídle v severoitalské Canosse rozsuzovala v roce 1077 spor císaře a papeže. Podle jiné verze byla vlastně českou obdobou antické věštkyně Sibyly. Ostatně se Sibylou srovnával Libuši i sám Kosmas.

Další hypotézy tvrdí, že se jednalo o slovanskou bohyni lásky – v latinském originále Kosmovy kroniky je jmenována jako Lubossa, tedy „lúbezná“ či „lúboštná“ (připomeňme si v této souvislosti ruské slovo ljubov – láska a české po-libek). Libuše by tedy měla být jakousi slovanskou Venuší. Ovšem Venus Libitina, nápadně připomínající spojení Venuše Libuše, byla podle římského spisovatele Festa bohyní smrti a pohřební hranice. Tahle připomínka jako by souvisela s ponurou pověstí spojovanou s tzv. Libušinou lázní na Vyšehradě. Kněžna, už nikoliv laskavá a moudrá, ale požívačná a krutá, se tu údajně koupávala se svými milenci, a když se jich dost nabažila, shazovala je do vltavské tůně pod vyšehradskou skálou. Spisovatel Josef Svátek připomíná pražskou pověst, podle níž se po Libušině smrti zřítilo z Vyšehradu do vltavské tůně její zlaté lože a doposud tam kdesi leží. Prý jednou samo vyplave na povrch, „až bude v Čechách opět králem panovník z rodu Libušina“. Dokonce k tomu už mělo dojít, když na český trůn usedl Karel IV., který byl skutečně po matce královně Elišce poloviční Přemyslovec.

Se zcela převratnou teorií přišel už v roce 1903 polský jazykovědec a historik Aleksander Brückner. Tvrdil totiž, že Libuše byla mužem, protože prý v Čechách až do 14. století bývalo jméno Luboša pouze mužské. S tímto na první pohled zcela skandálním názorem nepřímo souhlasí i archeolog Zdeněk Váňa, který, jak už víme, prozkoumával Libušín. Tento vědec se zamyslel nad tím, proč Kristián ve své legendě neznal Libuši jménem a psal o ní jen jako o „nějaké hadačce“. Dospěl přitom ke stejnému závěru jako zmiňovaný Brückner: Ženské jméno Libuše prý tehdy ještě neexistovalo! Paradoxně vzniklo právě ze jména už v té době zaniklého hradiště Libušín, původně Ľubošín. A hradiště zase převzalo místní název vzta-

hující se k dávné slovanské osadě, která na jeho místě stávala v 6. a 7. století. Právě ta se snad měla jmenovat Ľubošín. Teprve zřejmě kronikář Kosmas z tohoto místního názvu vytvořil ženské jméno Libuše a dal ho nejmladší dceři bájného knížete Kroka.

Zdá se tedy, že budeme muset odsunout do světa pouhých spekulací výklad, že staročeské jméno Libuše znamená ženu „zvláště milovanou“ či „líbeznou“. Zdeněk Váňa nevyklučuje, že zmíněná slovanská osada mohla mít i nějaký kultovní význam, jak by tomu napovídala i objevená studánka ve vyvýšené poloze, na pozdějším hradišti důmyslně chráněná valy, a konečně i nalezený hliněný kotouč s vypíchaným solárně-lunárním symbolem. Že by tedy Libušín byl vlastně dávnou staroslovanskou svatyní, z níž ústně dochovaná tradice dodatečně učinila sídlo moudré kněžny? Nebo se nejedná o ústní tradici, ale o Kosmovu nápaditost a fantazii? Možná mávnete rukou a namítnete, že jsou to všechno pouze spekulace. Souhlasím s vámi, nicméně pokud se nemáme oč opřít, zato se vyskytují nálezy víc než podezřelé, dohady tohoto druhu se logicky samy nabízejí. Jistě se mnou souhlasíte, že Libušín je místem poněkud záhadným, byť odtud zřejmě nikdy žádná Libuše nevládla.